

Роман Бойко,
суддя Господарського суду м. Києва

Марія Любченко,
суддя Господарського суду м. Києва

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ У СПОРАХ ПРО ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ПРЕДМЕТ ІПОТЕКИ

Іпотека є одним з найбільш ефективних способів забезпечення виконання зобов'язань боржника перед кредитором, оскільки надійно захищає права останнього та встановлює високий пріоритет для вимог іпотекодержателя, однак будь-яке нормативно-правове регулювання правовідносин потребує постійного удосконалення.

Задоволення судом позовних вимог іпотекодержателя про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності має своїм наслідком позбавлення права власності іпотекодавця, а тому для законності судового рішення має значення не лише дотримання норм матеріального права, не менш важливим є дотримання норм процесуального права, в тому числі в частині визначення підсудності такого спору.

Чинним господарським процесуальним законодавством України врегульовано порядок визначення підсудності господарських справ певним господарським судам, а саме, статтями 13, 15 та 16 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що підсудність справ визначається за предметними і територіальними ознаками. Виняток з цього правила становить виключна підсудність справ.

Однак наявність законодавчого врегулювання правил визначення підсудності господарських спорів не виключає обставин щодо

неоднакового застосування процесуальних норм та наявності суперечливої судової практики у вирішенні питання стосовно підсудності окремих категорій спорів.

На теперішній час має місце розрізнена судовою практикою у застосуванні правил визначення підсудності у справах, предметом яких є звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на майно, зокрема при вирішенні спорів наведеної категорії необхідно визначитись, чи слід розглядати такі спори за правилами територіальної підсудності (ст. 15 Господарського процесуального кодексу України) як такі, що виникли з договору іпотеки, чи за правилами виключної підсудності відповідно до норми ч. 3 ст. 16 Господарського процесуального кодексу України, як спори про право власності.

У ч. 2 ст. 15 Господарського процесуального кодексу України встановлено, що справи у спорах, що виникають при виконанні господарських договорів та з інших підстав, а також справи про визнання недійсними актів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача.

За приписами ст. 3 Закону України «Про іпотеку» іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду. Предметом іпотеки у розумінні вказаного нормативно-правового акта може бути нерухоме майно, а са-

ме земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Згідно з ч. 1 ст. 37 Закону України «Про іпотеку» іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпотекою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки. За загальним правилом, іпотекодержатель-кредитор має право звернути стягнення на предмет іпотеки в разі невиконання або неналежного виконання іпотекодавцем-боржником свого основного зобов'язання, що забезпечене іпотекою. Іпотекодержатель набуває права звернення стягнення на предмет іпотеки незалежно від настання терміну виконання основного зобов'язання в разі порушення провадження у справі про відновлення платоспроможностей іпотекодавця або визнання його банкрутом, якщо іпотекодержатель/ правонаступник іпотекодавця не дійдуть згоди про інше.

На зазначених правових нормах ґрунтується правова позиція, що фактично спір про звернення стягнення на предмет іпотеки є саме договірним спором з огляду на те, що правовідносини виникають між сторонами з договору іпотеки та не підпадають під ознаки справ виключної підсудності, оскільки не мають предметом витребування майна з чужого незаконного володіння чи усунення перешкод у користуванні майном, а вимоги про визнання права власності на майно випливають із зобов'язань щодо погашення позики за кредитним договором і звернення стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором відповідно.

Спростовуючи наявність підстав для застосування правил виключної підсудності, практики з аналізу ст. 16 Господарського процесуального кодексу України вбачають, що позов про визнання права власності на іпотечне майно, якщо обов'язок його передати ґрунтується на договорі, не є віндикаційним, оскільки підставою віндикаційного позову є обставини, що підтверджують правомірність вимог позивача про повернення йому майна з чужого незаконного володіння,

тобто факти, що підтверджують право власності на витребуване майно, вибуття його з володіння позивача, перебування його в натурі у відповідача та інше.

Правову позицію стосовно застосування правил територіальної підсудності у вирішенні спорів про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності було висловлено Вищим господарським судом України у постановках по справах № 02-03/401/23 від 02.08.2012 р., № 5006/12/7-63/2012 від 11.09.2012 р., № 910/4096/15-г від 05.08.2015 р.

Одночасно, разом з окресленою правовою позицією, існує й інша – зокрема, у судовій практиці мають місце непоодинокі випадки вирішення господарськими судами справ, предметом яких є звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нерухоме майно, за правилами виключної підсудності, які передбачені у ст. 16 Господарського процесуального кодексу України.

Частиною 3 ст. 16 Господарського процесуального кодексу України визначено, що справи у спорах про право власності на майно або про витребування майна з чужого незаконного володіння чи про усунення перешкод у користуванні майном розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна.

При цьому до позовів про права на нерухоме майно в контексті цієї статті відносять позови щодо захисту речових прав на нерухоме майно, зокрема: віндикаційний – про витребування власником свого майна від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (ст. 387 Цивільного кодексу України); негаторний – про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном (ст. 391 Цивільного кодексу України); про визнання права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати документа, який засвідчує його право власності (ст. 392 Цивільного кодексу України), тощо.

Слід зауважити, що нормами чинного законодавства не передбачено певних виклю-

чень чи особливих правил визначення підсудності спорів про визнання права власності залежно від правових підстав виникнення у особи певного права.

У даному випадку, застосовуючи приписи ст. 16 Господарського процесуального кодексу України, господарські суди виходять з того, що визнання права власності на предмет іпотеки, насамперед, опосередковує виникнення у кредитора речового права (права власності) на нерухоме майно, а фактичне задоволення вимог іпотекодержателя, що виникли внаслідок неналежного виконання боржником певного зобов'язання, як-то: неповернення кредитних коштів за договором про надання кредиту, є вторинним та є лише наслідком отримання особою у власність певного майна.

Тобто правова позиція будується на первинній природі позовів про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на майно та матеріально-правових відносин, що виникають у разі задоволення таких позовних вимог. У разі порушення стороною основного зобов'язання, що забезпечене іпотекою, у іпотекодержателя виникає право на отримання предмета забезпечувального зобов'язання у власність, а отже, за своєю правовою природою, спір щодо визнання такого права є спором про визнання права власності, а саме, речово-правовим, вимоги якого звернені до суду, що повинен підтвердити наявність у позивача майнових прав на спірне майно.

Отже, якщо виходити саме з такої правової суті відносин, що виникають у разі порушення забезпеченого іпотекою зобов'язання, та їх правових наслідків, є достатні підстави вважати, що справи у спорах про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нерухоме майно (навіть у разі заявлення таких вимог у зустрічному позові), господарським судам слід розглядати за правилами виключної підсудності, що передбачені ст. 16 Господарського процесуального кодексу України, а саме за місцем знаходження майна.

Такі висновки щодо порядку визначення підсудності наведеної категорії спорів було

висловлено і Вищим господарським судом України у постановках по справах № 911/2936/14 від 19.11.2014 р., № 901/2236/13 від 18.12.2013 р. та № 5023/4975/11 від 21.11.2011 р.

Варто зазначити, що відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та п. 40 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127, вбачається, що наявність судового рішення про визнання права власності на предмет іпотеки є підставою для здійснення державної реєстрації права власності за особою, відтак є свого роду підтвердженням виникнення у вказаної особи права користування, володіння та розпорядження предметом іпотеки.

Наведені законодавчі приписи щодо реєстрації майнових прав на нерухоме майно додатково вказують на кваліфікацію спорів про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності саме у розрізі ст. 392 Цивільного кодексу України і застосування до таких позовних вимог правил виключної підсудності, що наведені у ч. 3 ст. 16 Господарського процесуального кодексу України.

При цьому слід звернути увагу, що подання до господарського суду позову про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності в рахунок погашення певної заборгованості не змінює правової природи наведеної категорії справ, оскільки у будь-якому випадку позивач відновить свої права, що були порушені внаслідок неналежного виконання боржником своїх зобов'язань за основним зобов'язанням, лише після набуття майнових прав на предмет іпотеки.

Окремо зауважимо, що Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що для реалізації закріпленого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім

судом, встановленим законом, залежить не тільки від юридичного підґрунтя самого по собі існування «суду», але також і дотримання судом спеціальних норм, які регулюють його юрисдикцію.

Зокрема, наведений висновок Європейського суду з прав людини міститься в рішеннях по справах «Цанд проти Австрії» (заява № 7360/76), «Сокурєнко і Стригун проти України» (заяви № 29458/04 та № 29465/04), «ТОВ «БАЗАЛІТ-ІМПЕКС» проти України» (заява № 39051/07), «П'єр-сак проти Бельгії» (заява № 8692/79).

Отже, практика Європейського суду з прав людини вказує на те, що порушення визначеної національним законодавством процедури призначення представників судової влади, в тому числі, в частині визначення суду, якому підсудний спір, або нечіткість законодавства, що створює умови для зловживань, дає підстави для визнання порушення права на суд, встановлений законом, яке гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції.

З метою усунення викладеної у даній статті колізії Пленумом Вищого господарського суду України у грудні 2015 р. було доповнено підпункт 1.2 п. 1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів» № 1 від 24.11.2014 р. після абз. 1 абз. 2 такого змісту: «У вирішенні ж питання щодо підсудності справ у спорах про звернення стягнення на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, шляхом визнання права власно-

сті на це майно, господарським судам слід враховувати викладене у абзаці першому підпункту 20.7 пункту 20 Постанови № 10 від 24.10.2011 р. Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам», тобто розглядати справи за правилами виключної підсудності.

Однак відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» постанова Пленуму Вищого господарського суду України – це *роз'яснення рекомендаційного характеру* з питань застосування господарськими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової спеціалізації, про що суд касаційної інстанції неодноразово вказував у своїх судових рішеннях, зокрема у постановах від 09.09.2015 р. у справі № 910/1014/15-г та від 15.09.2015 р. у справі № 911/539/15.

З урахуванням викладених приписів Конвенції та національного законодавства, на нашу думку, самого лише вирішення даного питання на рівні роз'яснення Пленуму Вищого господарського суду України (яке не має обов'язкового характеру) недостатньо, а питання підсудності наведеної категорії спорів має бути вирішене шляхом внесення змін до ч. 3 ст. 16 Господарського процесуального кодексу України та доповнення її після слів «у спорах про право власності на майно» словами «в тому числі про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності».